

czeństwa angielskiego. Książka Tawneya jest opatrzona bardzo licznymi i gruntownymi przypisami. Pozwalają one bliżej zaznajomić się z warsztatem naukowym autora i lepiej zrozumieć tok jego myśli. Zamyka książkę szczegółowy indeks rzeczowy.

Ryszard Bender

Michael P. Fogarty, *Christian Democracy in Western Europe 1820—1953*, London 1957, ss. XVIII + 461.

Jest to pierwsza i jedyna dotąd obszerna, krytyczna, w pełni naukowa rozprawa, poświęcona w całości genezie i rozwojowi chrześcijańskiej demokracji w Zachodniej Europie.

Autor jej jest znanym angielskim ekonomistą. Urodził się w 1916 r. Ukończył Oxford. W okresie międzywojennym pracował nad zagadnieniami dotyczącymi warunków mieszkaniowych i planowania przestrzennego miast. Po ostatniej wojnie był pracownikiem Oxfordskiego Instytutu Statystyki, następnie wyższym urzędnikiem Ministerstwa Projektowania Miast i Osiedli (*Ministry of Town and Country Planning*) oraz redaktorem „*The Economist*”. W 1951 r. został wykładowcą w Oxfordzie, później — profesorem University College of South Wales. Ogłosił drukiem szereg prac, dotyczących zagadnień, którymi zajmował się zawodowo.

Nie był więc Fogarty — gdy przystępował do pisania książki — ani badaczem doktryn politycznych, ani też socjologiem lub teoretykiem prawa państwowego. Posiadał jednak dużą znajomość spraw, które poruszył w książce. Brał bowiem udział przez wiele lat w pracach szeregu chrześcijańskich organizacji społecznych i obserwował bacznie ich działalność. Zajmował się badaniem prób rozwiązania kwestii społecznych, podejmowanych przez katolickie i protestanckie organizacje chrześcijańsko-demokratyczne. Interesował go stosunek chrześcijańsko-demokratycznych organizacji do działalności politycznej robotników. Specjalizował się w badaniu zagadnienia — religia a socjalizm.

Omawiana praca jest debiutem książkowym Fogarty'ego na polu historii doktryn polityczno-społecznych. Trzeba przyznać, że debiutem udanym. Wypełniła ona dotychczasową lukę. Zachodnio-europejska chrześcijańska demokracja otrzymała pierwszą monografię historyczną. W książce swojej Michael Fogarty zajmuje się tylko ośmioma krajami: Austrią, Belgią, Francją, Holandią, Luksemburgiem, Niemcami, Szwajcarią, Włochami. Uzasadnia to tym, że w tych krajach ruch chrześcijańsko-demokratyczny był od samego początku najsilniejszy. Różnych kierunków chrześcijańsko-demokratycznych nie omawia on oddzielnie w poszczególnych krajach. Rozwój chrześcijańskiej demokracji rozpatruje łącznie we wszystkich tych krajach, w których w danym okresie ruch chrześcijańsko-demokratyczny był najsilniejszy i największą odegrał rolę w życiu społecznym i politycznym. Stąd też tworzy Fogarty własną periodyzację historii tego ruchu. Dzieje chrześcijańskiej demokracji

w Zachodniej Europie przedstawia autor jedynie w trzeciej części książki, w rozdziałach XI—XIII. Dwie pierwsze części obejmujące 10 rozdziałów i 130 stron, poświęcił on rozważaniom na temat istoty chrześcijańskiej demokracji.

Fogarty stwierdza, że pełną definicję chrześcijańskiej demokracji dał w r. 1901 Leon XIII w encyklice *Graves de communi*. Jego zdaniem zawarte tam określenie jest i dzisiaj aktualne. Nic do niego nie można dodać. W rozdziałach poświęconych teoretycznym rozważaniom autor na ponad 100 stronach zajmuje się wyłożeniem głównych zasad składających się na pojęcie chrześcijańskiej demokracji. Za najważniejszą z nich uznaje zasadę personalizmu. Personalizm jest jego zdaniem czymś zasadniczo odmiennym od indywidualizmu, a nawet mu przeciwstawny. Nie ma on też nic wspólnego z wszelkiego rodzaju doktrynami kolektywistycznymi. Akceptuje przy tym jednak rozwój różnych form zrzeszeń zawodowych z robotniczymi włącznie, tak o charakterze ekonomicznym, jak i politycznym. Przewiduje we wszelkich przejawach życia publicznego i gospodarczego — społeczną kontrolę, pojętą jak najszerzej. Tym i pokrewnym problemom autor poświęca bardzo dużo miejsca.

W części historycznej swojej książki Fogarty zajmuje się rozwojem ruchu chrześcijańsko-demokratycznego we wszelkich jego przejawach. Część tę poprzedza dłuższym wywodem na temat wzajemnych stosunków między Kościołem a władzą świecką w XIX stuleciu. Ukazuje jak ruch chrześcijańsko-demokratyczny bardzo szybko objął całą Europę. W początkowej fazie, za wyjątkiem Holandii, główną rolę odgrywali w nim katolicy; protestanci o wiele mniejszą, nawet w Niemczech. Autor charakteryzuje działalność różnych organizacji społecznych, związków, stowarzyszeń, partii politycznych, które uważały siebie za chrześcijańsko-demokratyczne.

Obszernie, w kilku rozdziałach, przedstawia on rozwój chrześcijańsko-demokratycznego ruchu robotniczego. Charakterystyczne jest zwracanie przez niego ciąglej uwagi na trudności, jakie piętrzyły się zarówno przy powstawaniu tego ruchu, jak też w okresie późniejszym. Podkreśla, iż kierunek działania chrześcijańskiego ruchu robotniczego nie był nigdy wyraźnie wytknięty. Panowało ciągle wahanie czy to ma być ruch antysocjalistyczny, czy też ma on rozwijać działalność konstruktywną — realizować chrześcijański program społeczny.

Dużo uwagi poświęca Fogarty omówieniu siły politycznej poszczególnych chrześcijańskich organizacji i związków robotniczych. Charakteryzuje ich programy, zajmuje się stosunkiem władz kościelnych do ich działalności. Wykazuje, że opiece Kościoła zawdzięcza chrześcijański ruch demokratyczny, przede wszystkim robotniczy, rozwijanie minimalnej przynajmniej działalności w okresie nasilenia fali faszystwu w Europie. Faszyzm zadał dotkliwy cios chrześcijańskiemu ruchowi robotniczemu. W krajach objętych nim większość chrześcijańskich organizacji i związków robotniczych zostało zlikwidowanych. W niektórych krajach, chrześcijańscy działacze robotniczy przystąpili do współpracy z ruchem faszystowskim.

Fogarty zwrócił uwagę również na chrześcijański ruch ludowy. Oma-

wia w swej pracy dość szeroko działalność chrześcijańskich organizacji chłopskich. Jest to zagadnienie szczególnie ciekawe. Chrześcijański ruch ludowy nadal jest bowiem mało znany.

Nie pominął autor młodzieżowych organizacji chrześcijańskich. Ich rozwój przedstawia bardzo szczegółowo. Zwraca uwagę na specjalizowanie się organizacji młodzieżowych w rozwiązywaniu różnych problemów społecznych i politycznych.

Pod koniec książki Fogarty zastanawia się, w jakim kierunku pójdzie w najbliższej przyszłości rozwój chrześcijańskiej demokracji. Czy nastąpi wzrost chrześcijańsko-demokratycznych partii politycznych, czy też raczej — chrześcijańskich organizacji społecznych i zawodowych.

Uwagi o chrześcijańskiej demokracji wysnute z historii Kościoła zamykają pracę.

Bardzo obszerna, najnowsza bibliografia przedmiotu, indeks rzeczowy oraz wykaz organizacji chrześcijańsko-demokratycznych w omawianych krajach — oto dodatkowe walory książki.

Ryszard Bender